

ՏԱՍՆ ԵՒ ՈՒԹԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի, կես տարվանը 6 ռուբլի.
Առանձին համարները 7 կոպեկով.
Թիֆլիսում գրվում են միջին խմբագրատան մէջ.
Մեր հասցեն. Тифлисъ. Редакция «Мшакъ».
կամ Tiflis, Rédaction «Mschak».

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի և սուս օրերէն)
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով.
Յայտարարութիւնների համար վճարում են
խորաքանչիւր բառին 2 կոպեկ.

ՆԵՐԿԱՅ 1890 ԹԻԱԿԱՆԻՆ

„ՄՇԱԿ“

ԳՐԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՒ ՔՆՆԱԿՆԵՐԻ ԼՐԱԳԻՐ

Հրատարակվում է Թիֆլիսում, նոյն գիրքով և նոյն պրոպագանդայով: Մենք ասումու՞մ ենք սեփական հետաքրքրութեամբ:
Մշակի տարեկան գինը 10 ռուբլի է, վեց ամսվանը 6 ռուբլի.
Գրվել է ՄՇԱԿԻՆՆԵՐԻ ԿԱՐԵԿԻ ԵՒ ԽՄԲԱԳՐԱՍԱՆՆԵՐԻ (Բարձրագույն և Բարձրագույն փողոցների անկյունում, Թամարյանի տանը).
Կայտարարութեան ուրիշ քաղաքներից ՄՇԱԿԻՆՆԵՐԻ գրվելու համար պէտք է գրելու հետեւեալ հասցեով: ТИФЛИСЪ, Редакция газеты «МШАКЪ», իսկ արտասահմանից. Tiflis, Rédaction du journal arménien «MSCHAK».

ԲՈՎԱՆԻՎԱԿՈՒԹԻՒՆ

Գիւղական արդիւնաբերողները.—Ներքին Տեւոթիւն. Նամակ Գուբայից. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Մուշի ս. կարապետ. Տեղեկութիւններ թիւրքաց Հայաստանից. Արտաքին լուրեր.—ՀՆՈՒԱԳԻՐՆԵՐ.—ԲՈՐՍՍ.—ՅԱՅՍՏՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Համբարական միութիւններ.

ԳԻՒԳԱԿԱՆ ԱՐԳԻՆՆԱԲԵՐՈՂՆԵՐԸ

Թէ Թիֆլիսում և թէ մեր գաւառական քաղաքներում անդադար մի և նոյն գանձաւորներ են լսվում՝ այն է, որ մեր գիւղական թէ խոշոր և թէ մանաւանդ մանր արդիւնաբերողները հարստացաւու՞մ են քաղաքների շարժումներից, կենսունակներից... Գիւղական արդիւնաբերողը բերում է քաղաք մի որ և է միջերը, և քաղաքին դուռը հասած՝ շարժւում կամ կենսունակ քաղաքից դուրս գտնվող մեծ ճանապարհի վրա շրջապատում են գիւղացու, գրեթէ բոլոր կերպով առնում են նրանից շատ էֆան գնով նրա բերած գիւղական մթերքը.—լինի դա իւր, ցորեն, ալիւր, պանիր, միրգ և այլն, և իրանք այնուհետեւ երկու

գնով ծախում են նոյն մթերքը քաղաքացիների վրա: Այդպիսով այդ յանդուգն միջնորդների շնորհով, թէ գիւղացին է հարստացաւու՞մ և թէ հարստացաւու՞մ է քաղաքացին: Առաջինը հարստացաւու՞մ է, որովհետեւ անչափ էֆան գնով և գրեթէ բոլոր կերպով ստիպած է ծախել շարժւում իր բերած գիւղական կենսական մթերքները, իսկ երկրորդը հարստացաւու՞մ է, որովհետեւ նոյն կենսական պիտոյքի համար երկու գին է վճարում շարժւում, այն ինչ երկու անգամ աւելի էֆան կը վճարէր, եթէ մթերքներն առնէր անմիջապէս գիւղական արդիւնաբերողի ձեռքից: Ուրեմն անկողմ շարժելի շնորհով հարստացաւու՞մ է և գիւղական առգիւղական բերողը և քաղաքացին սպասողը, իսկ միջանդ շարժում է միմիայն գիւղացուց մթերքն առնող և քաղաքացու վրա նոյն մթերքը ծախող շարժին կամ կենսունակ...

Այդ գանձաւոր լսվում է թէ Թիֆլիսում, թէ Երևանում, թէ Շուշում, թէ Ալեքսանդրապոլում, թէ Ախալցխայում և այլն: Եւ այդ գանձաւոր լսվում է ոչ թէ այսօրվանից, այլ տարիներից ի վեր... Մենք գտնել յիշում ենք, որ նոյն գանձաւորներով լինի թղթագրութիւնները տպվում էին «Մշակում» դեռ ևս եօթնամասնական թւական-

ներում, երբ մենք նոր սկսեցինք հրատարակել մեր լրագիրը: Եւ գանձաւորները, ինչպէս այն ժամանակ, այնպէս էլ այս օրակէս մի միջոց են գտնում միայն ու առաջարկում հարստացաւու՞մների դէմ— դա պոլիցիայի, ոստիկանութեան խիստ հսկողութիւնն է հարստացաւու՞մ շարժւումների, կենսունակների դէմ...

Դեռ «Մշակ» հրատարակման ամենաառաջին տարիներում մենք խօսելով այդ երևոյթի մասին, այն միտքը յայտնեցինք թէ հայերը, անընդունակ լինելով հաւաքական գործադուլութեան, ընկերական գործունէութեան երբ հարցը գալիս է մի որ և է հասարակական զեղծման դէմ մաքառելու, որ և է հարստացաւու՞մների երևոյթին առաջն առնելու, գիտեն միայն գիւղացի պէտքերը հարստացաւու՞մ արտաքին ոյժի օգնութեան, կառավարչական, ոստիկանական միջամտութեան և անընդունակ են մի որ և է դասակարգի հարստացաւու՞մները դիմադրել ընկերական կազմակերպութեամբ, որը հիմնված լինէր ինքնօգնութեան սկզբունքի վրա:

Եւ դեռ «Մշակ» հրատարակման առաջին թէ երկրորդ տարին մենք մեր առաջնորդող յօդուածներում առաջարկեցինք հետեւեալ գործնական միջոցը մեր գիւղական արդիւնաբերող զղբաբանութեան շահերը քաղաքացին հարստացաւու՞մ շարժի կարգի դէմ պաշտպանելու համար: Մենք առաջարկեցինք, որ մեծ քաղաքները շրջապատող գիւղերը հիմնեն իրանց մէջ գիւղական արդիւնաբերող ընկերութիւններ, որոնք կունենան իրանց սեփական պահեստները քաղաքում և իրանց կողմից նշանակված աղէտի, գործակատարի միջոցով, որը մի որոշ սովորի, կամ պրոցեսներ կը ստանայ գիւղական արդիւնաբերող ընկերութիւնից, կը ծախեն իրանց արդիւնաբերած գիւղական կենսական մթերքները անմիջապէս քաղաքացի սպասողների վրա, առանց անհրաժեշտութեան մէջ գտնվելու շարժի հարստացաւու՞մներից կախում ունենալու... Մեր յօդուածները կարգացին թէ չը կարգացին,—չը գիտենք: Տասն և ութ տա-

րի անցաւ այն ժամանակից, և հայը ոչինչ չէրագործեց, անընդունակ գտնվելով զուլս բերել որ և է ընկերական կազմակերպութիւն ու զարձակ շարունակում է մի և նոյն ձեռով գանձաւորը հարստացաւու՞մների դէմ, գտնելով որ միակ միջոցը գիւղական արդիւնաբերողին քաղաքացի շարժի դասակարգի հարստացաւու՞մների դէմ պաշտպանելու՝ դա ոստիկանական հսկողութեան ու պատժական միջոցների զիմէն է... Ողորմելի ժողովուրդ, որը անընդունակ լինելով ընկերական գործունէութեան, անընդունակ լինելով որ և է ինքնօգնութեան, իր շահերը պաշտպանելու համար միակ փրկութիւնը գտնում է պոլիցիական ժամանակաւոր միջոցների, նախաշրջադրութիւնների և պատիժների մէջ:

Գտնվում են մարդիկ, որոնք այնքան անամօթ են, որ հասարակութիւնը մարդկային համար հաւատարմութեամբ են նրան, թէ «Մշակ» իր 18 տարեկան ընթացքում միայն քան դուրս էր և երբէք չէր կառուցանում բաց եթէ ընթերցողն ու շարժութեամբ կարգար «Մշակի» դպրութեան տան և ութ տարեկան համարները, նա մեր լրագրի էջերում կը գտնէր վերջի-շեւ առաջարկութեան պէս անթիւ յօդուածներ, որոնք իրանց մէջ պարունակում էին, եթէ այսպէս կարելի է ասել, գործնական ամբողջ պրօէկտն էր... Իսկ եթէ քնած, թմրած, անչարժ, ինքնօգնութեան ոգուց զուրկ, ընկերական կազմակերպութեան անընդունակ հասարակութիւնը չի մնացաւ օգտվել այդ առաջարկութիւններից և իրագործել նրանց,—գրասում մենք մեղաւոր չենք: Մենք ինքները չենք կարող իրագործել մեր առաջարկութիւններն ու նախագծերը:

Մենք այն ժամանակ էլ, գիտեսալով որ ինքն գիւղական աղբաբանութիւնը անընդունակ կը լինի իրագործել մեր առաջարկած գիւղական արդիւնաբերող ընկերութիւնները, խորհուրդ էինք տալիս մեր քաղաքացին ինքնավարութիւններին հոգալու այդ ընկերութիւնների իրագործման մասին՝ գիւղական արդիւնաբերողների շա-

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

ՀԱՄԲԱՐԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

III

Երրորդ տեսութիւնը արհեստաւորների ցէխերի ծագման մասին հետեւեալն է, մի շարք գիտնականներ,—ինչպէս օրինակ, Արնօլը, Հէյսլեր, Մաուրեր 1), Գերկէ և Շտիլպը,—գտնում են ցէխերի ծագումը քաղաքների զին կազմակերպութեան մէջ: Յայտնի է, որ ինչ քաղաքները, (թէ թագաւորապետական, թէ եպիսկոպոսապետական և թէ աւստական իշխաններից պատկանող) ունենին մի և նոյն կազմակերպութիւնը: Նրանցում, առանց բացառութեան, ընակվում էին գլխաւորապէս արհեստաւորները. վաճառականութիւնը զարգացած չը լինելով, վաճառականների թիւը շատ սահմանափակված էր: Այս տեսակի քաղաքները չունէին ինքնավարութեան ազատութիւն: Այս է պատճառը, որ նրանք անուանվում էին ազատութիւնից դուրկ (unfrei), կամ ճորտացրած քաղաքներ: Սրանց հակապատկերը կազմում էին ազատ քաղաքները. այս վերջինները, ինչպէս և ինչ հոսմանցից մուշկիցիպալական քաղաքները, պաշտպանել էին իրանց ներքին ազատութիւնը, այն է ազատ էին ստրկական տուրքից, հարկերից և այն անձնական ծառայութիւններից, որ մինչև այսօր էլ մեր գիւղերում անուանվում են օլամ, կամ

էլգար: Նրանք, բացի սրանից, ունէին ներքին ինքնավարութիւն—իրանց կոնտրոլները, կամ ուրիշ համանման պաշտօններ, որոնք կառավարում էին քաղաքի ընթացիկ գործերը և կազմում էին քաղաքային դատաստանը: Բուն քաղաքացիք ժողովում էին միասին. այդ ժողովը քաղաքի բարձր օրգանն էր, որ վճարում էր քաղաքին վերաբերեալ բոլոր հարցերը: Այս ազատ քաղաքների ինքնավարութեան հիմքը: Այս դրութեանը չէին վերոյիշեալ ազատութիւնից դուրկ քաղաքները: Եթէ ոչ բոլորը, գտնէ շատերը նրանցից զընակվում էին նոյն հասարակական և անտեսական դրութեան մէջ: Իրանց կազմակերպութեամբ, հասարակական տարրերով և ներքին վարչութեամբ, նրանք շատ քիչ էին գտնադրւում հասարակ վաճառական, աւստական և վաճառական թւականութիւններից: Նրանց ընակիչները կամ քաղաքացիները շատ անգամ կազմված էին մի և նոյն դասակարգից—երկրագործ և արհեստաւոր դասակարգին պատկանող ճորտերից և մասամբ վաճառականներից: Նրանք, ինչպէս և հասարակ գիւղացի ճորտերը, պարտական էին պատրաստել աւստական իշխանների, կամ եպիսկոպոսների համար այնպիսի սպրանքներ, որոնք հարկաւոր էին սրանց թէ անձնական գործածութեան և թէ նրանց ծառայողների համար: Այսինքն—կոչկապարները կոչիկ պէտք է պատրաստէին, զինսպորտները—զէնք, հացթուխները—հաց, ձկնորսները—ձուկ, արծաթագործները—զանազան արծաթեայ իրեղէններ և զարդեր և այլն: Արհեստաւորների դասակարգը, ըստ հնոյն, շարունակում էր «պաշտօնի» (officia) անունը կրել, որովհետեւ ար-

հետք մի տեսակ ճորտական ծառայութիւն կամ պաշտօն էր համարվում: Ամեն մարդ պարտաւոր էր պարագիւ այն արհեստով, որը նրան յատկացրած էր աւստական իշխանից կամ եպիսկոպոսներից: Նոյն դրութեան մէջ գտնվում էին և վաճառական քաղաքները և կառուածները: Զանազանութիւնը միայն նրանումն էր, որ վանքերում թէ վարդապետները և թէ կոյսերը հասարակ արհեստաւորին հաւասար պարագում էին դասարան տեսակ արհեստներով: Հիմնվելով Պոլոս առաքելալի խօսքերի վրա, թէ «ով չէ աշխատում, նա չէ կարող և կերակրվել», բոլոր սրբերը և հայրապետները քարոզում էին աշխատել: Օրինակ սրբ. Անտօնիոսը խրատում էր վարդապետներին հետեւեալ խօսքերով. «Cum sederis in stella, sollici tus esto de tribus hisce rebus perpetuo: nimirum de opere manuum tua rum, de meditatione tuorum psalmodum et de oratione tua».—Երբ նստած ես քո խոցում, քեզ պէտք է դրաղեցնեն հետեւեալ բաները, այն է՝ ձեռագործ աշխատանքը, սաղմոսերգութիւնը և աղօթքները: Կամ թէ «Coge te ipsum in opere manuum tuarum, et timor Dei habi tabit in te»—Մտիվը (նուրիք) քեզ ձեռագործ աշխատանքի և Աստուծու երկիւղը քո մէջ կը բնակվի 1): Մի և նոյն մտքերը կրկնում էին սուրբ Մակարը, սուրբ Բարսեղը և սուրբ Պոստոլը, այն օրից, երբ Արեւելքում սկսեցին հիմնել մենաստաններ: Այս է պատճառը, որ վանքերը սկզբից մինչև միջին

դարերի կէսը համարվում էին գիտութեան և արհեստի շտեմարաններ:

Արհեստաւոր դասակարգը, տեսնելով հողերականութեան ձգտումը դէպի արհեստը, անկասկած, ինքն ևս իրան սիրով էր նուիրում արհեստին: Վարչական տեսակետից, ինչպէս գիւղերի, նոյնպէս և քաղաքների ճորտ արհեստաւորները ենթարկված էին իրանց աշխարհական և հոգևորական իշխանների ազատ կամքին և նրանցից նշանակված կառավարիչների վերահսկողութեանը: Արհեստաւորները կրում են զանազան տեսակ անուններ,—այն է subjecti (պատակ), famuli (զեռա), Knechte (ճառանք), Kaupen կամ Knaaben (որդիք): Այս անունները պարզ կերպով լուսարանում են արհեստաւորի դրութիւնը և նրա յարաբերութիւնը դէպի իր տէրը: Արհեստը մինչև X և XI դարերը համարվում էր պաշտօն, ծառայութիւն, զեռապետութիւն և այլն: Ուստի և արհեստաւոր դասակարգերը ազատութիւնից դուրկ քաղաքներում, կառավարվում էին մի և նոյն պաշտօններով, ինչպէս և կառուածներում բնակեցրած ճորտերը: Ամեն մէկ միութիւն կամ ասոնաֆ ունէր իր Magister-ը, կամ կառավարիչ վարպետը. վարպետը նշանակվում էր քաղաքաւոր հողերականից (եպիսկոպոսից), կամ մարմնաւոր իշխանից: Իսկ վաճառական քաղաքներում գլխաւոր վարպետին նշանակում էր վանահայրը: Մինչև XII-դ դարը արհեստաւոր դասակարգի ինքնավարութիւնը կամ բոլորովին չէ երևան դալիս, կամ շատ թոյլ աստիճանով 2):

1) Maurer, Geschichte der Städteverfassung. B. II, § 259, p. 321—322.

1) Levasseur T. I, Liv. II, chap. IV, p. 128—133.

2) Levasseur. T p. 174—177 և միւս երեսները: Maurer T. II, § 262, p. 330—337.

հերք քաղաքային հարստահարող անխիղճ դատավարդի դեմ պաշտպանելու համար: Եւ մեր քաղաքային ինքնավարութիւններն էլ խուլ մնացին մեր առաջարկութեան, ինչպէս և մեր ամբողջ անշարժ և անազատահասարակութիւնը առհասարակ խուլ է մնում իրան առաջարկող բոլոր օգտաւէտ և նոյն իսկ անհրաժեշտ վերանորոգութիւններին և գիտէ միմիայն դանդաղելը: Եւ այժմն էլ մենք կրկնում ենք, որ գիւղական արդիւնաբերող ընկերութիւնները պէտք է իրագործվեն թէ քաղաքային ինքնավար վարչութիւններէ և թէ մեր գաւառական և քաղաքային ինտելիգենցիայի օգնութեամբ, քանի որ տգէտ և իր շահերը չբարձրող, միմիայն դանդաղակ իմացող դիւղացուն հարկաւոր է ղեկավարել:

Իսկ երբ որ գիւղական արդիւնաբերող ընկերութիւնները իրագործված կը լինեն, գիւղական ընկերացած համայնքը կուզարկէ իր արդիւնները ուղղակի իր քաղաքային պահեստները, առանց կտրուած ունեւնայու և առանց հարստահարող քաղաքային չարչիւնների, և կը ծախէ իր բազմաթիւ մթերքները իր գնով քաղաքային բազարներին, — այն ժամանակ գիւղական ազգայնականութիւնը կը հասկանայ թէ որքան օգտաւէտ էր 18 տարի առաջ մեր արած առաջարկութիւնը: Համ դիւղացի արդիւնաբերողը կը շահվի որովհետեւ իր գնով կը ծախէ իր սպրանքը, համ էլ կը շահվի քաղաքացին, սպառողը, որովհետեւ գիւղական արդիւնաբերող ընկերութեան պահեստից անմիջապէս առնելով իրան հարկաւոր մթերքները, անհամեմատ աւելի էժան գնով կ'առնէ այդ մթերքները, քան թէ մինչև այժմ առնում էր հարստահարող չարչիւն ձեռքից:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՍԱԿ ԳՈՒՐԲԱՅԻՑ

Օրըստով 10-ին

Գուցէ ոչ մի տարի թէ քաղաքում, թէ գաւառներում այսպէս տարածված չեն եղել վարակիչ ինֆանդուզիաները, զլուսաւորապէս դիֆտերիա, ինչպէս այս տարի: Օր չէ անցնում, որ դատարաններից չը լսվին անմիջապէս վրդուկացուցիչ լուրեր, թէ այս ինչ տեղում մեռան այսքան հոգի՝ զլուսաւորապէս մանուկներ, թէ այն ինչ տեղում այնքան հոգի անյոյս հիւանդներ կան: Գաւառներից յետ չէ մնում և քաղաքը, ուր արդէն եղել են մի քանի մահվան դէպքեր: Բնչկական օգնութիւնը անջոր է գտնվում այդ հիւանդութեան դեմ, և դոնորի թիւը չէ պակասում Այդ հիւան-

դութեան դոնորը լինում են մեծ մասամբ վարձները. մեծերում եղել են միմիայն վարակիչութիւնները, իսկ մեծերում, — ոչ: Հասարակ դատավարդն ունի իր սեփական և տարօրինակ հայեացքները այդ հիւանդութեան վրա, նա ունի և իր սեփական մեթոդները նրան բժշկելու համար, որոնք ոչ թէ համապատասխան են լինում բժշկներին ասածներին, այլ մինչև անդամ և հակառակում են: Առաջին անգամ, երբ հիւանդը գանգատվում է, թէ թուրք ազատ կուլ տալ չէ կարողանում, թէ կտորը ցաւում է հասարակ դատավարդում հիւանդին, նրանց ընդունել, չկոխ ևն տալիս: Գաւառացիներն է նրանում, որ աշխատում են մատր ծայրով ձնչել, աղբը կտորորում յայտնված ուռուցքը, որդէս դիւղացիներով նրա անձը առաջն առնին: Եթէ դա չէ օգնում՝ այն ժամանակ հիւանդից արիւն են առնում. նկատենք, որ բժշկները, զոնէ այստեղ բժշկները դիֆտերիայի ժամանակ արիւնահոտութիւնը շատ վառաւոր են համարում. արիւնը առնում են զլուսաւորապէս, մեծ մասամբ զլուր առջին մասից, իսկ վերաւորած տեղը ծածկում են ձուածիղով, այն էլ տաք-տաք, (ինձ հաւատացնում են, թէ ուս փետուրաւոր հաւը նոյնպէս օգնում է ձուածիղի տեղ), կտորը դրսի կողմից հիւանդութեան բոլոր ժամանակը կապում են թթուակներով՝ զլուսաւորապէս թթու սալոր, վերջինիս տեղը երբեմն կապում են և սպանված դորտ: Այստեղ դարմանալին այն է, որ այդ տեսակ բժշկականութիւնը աւելի շուտ է հանում իր նպատակին, քան բժշկներին ջանքերը: — Գոնէ այդպիսի կողմնակցութեան են բերում մարդուս փաստերը և դէպքերը:

Թէ որքան մեծ նշանակութիւն են տալիս այստեղ այդ հիւանդութեանը, թէ որպիսի երկրի է զցել նա տեղացիներին սխտը, — այդ հասկանալու համար աւելորդ չէմ համարում ի վերջոյ աւելացնել, որ տեղացիները մի խումբ, զլուսաւորապէս բազուր, ամառանոց եկողները, զիմել են բազուր՝ այնտեղի քաղաքային զլուսաւոր բժշկի օգնութեան, իսկ վերջինս կարգադրել է, որ տեղի քաղաքային բժիշկը որքան կարելի է լրջօրէն վերաբերվի այդ հիւանդութեան:

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Շարժվել, օգնուտով 25-ին, երկրպետն, Արևելահայաստանի Կոմիտայի տիրապետութեան տօնի օրը քաղաքը լուսաւորված էր:

Բարձր մի անտառները հրդեհը, որը վաղուց արդէն սկսված է, այժմ էլ շարունակվում է: Մի տխուր պատկեր է ներկայացնում այդ հրդեհի տեսարանը, որը իսկապէս նորութիւն էլ չէ այդ

անտառներում: Հրդեհը ճարակելով անազին տարածութիւններ, այժմ հասել է Արծ իշխանի կարուաններին: Ձեռք առնված միջոցներով անկարելի է եղել հրդեհը հանդցնել, և հրդեհը լեղունները անխնայ կերպով լափում են ընտելեան զեղեցիկութիւնը և միջոցներ արժեքող հարստութիւնները:

Հին տեսարանները կրկնվում են. — Թիֆլիսի փողոցներում սկսել են նորից երևալ Ռուսաստանից եկող զաղթականները, որոնք իւրաքանչիւր անցողաբար անտուններին ձեռք են մտնում: Այդ թշուառ և աղքատ վերադարձները գնում են դեպի Կարսի շրջանը:

Կիրակի օր, ամսին 26-ին, Թիֆլիսի խոշիվանքի գերեզմանատանը թաղվեց հանգուցեալ հարուստ վաճառական Նիկողայոս Գեորգիանի Երարայեանց: Հանգուցեալը ոչ մի դաւակ չը թողեց և նրա ամբողջ հարստութիւնը մնաց իր կնոջ: Նրա ամուսինը, Եկատերինէ Ստեփանեան Երարայեանց, ի յիշատակ իր ամուսնու, ինչպէս յայտնվեց արբան առաջնորդի կեղեցիկ խօսած քարոզից, նուրից 2,000 բուրլի Թիֆլիսի ծխական դպրոցներին, և 1,000 բուրլի Մուշուտ և Գեորգ եկեղեցու քահանաներին, և բացի դրանից պարտաւորվում է իր հաշուով երկու չքաւոր արջիկ մարդու աւալ, ուստեբաշխներ ընտրութեամբ:

«Արևելք» լրագրում կարդում ենք հետեւեալ տողերը. «Բարեխլշատակ Սանասարեանի կտակի արամադրութիւնը թէև պաշտօնապէս երևան կայծ չեն տակաւին, սակայն կը հարորդել թէ հանգուցեալը իր հարստութեան 100,000 բուրլի բաժին հանած է իր քեռորդոյն՝ բժիշկ Լեոն Տիգրանեանին և միանգամայն յիշեալին թողած է իր տան կա՛կ կարակիքը՝ մտաւորապէս 10,000 բուրլի արժողութեամբ: Նոյնպէս, դարպարեալ «Միզու» լրագրի խմբագիր պ. Պետրոս Սիմոնեանց իր կենդանութեանը պիտի ստանայ շարունակ 600 բուրլի թշնակ, զոր հանգուցեալը նշանակած էր «Միզու» յոբէլեանին առթիւ, 1882 թ. ապրիլին սկսեալ: Այս երկու անձերէն դատ, հանգուցեալ բարերարն ոչ մէկ անհատի բաժին հանած է եղել իւր կտակաւ, այլ իւր ամբողջ հարստութիւնը, — մտաւորապէս 600,000 բուրլի, — յատկացուցած է Սանասարեան վարժարանին: Թէև Տիգրանի լրագրաց մին դրոյց մը կը յիշէ, իբր թէ պ. Լեոն Տիգրանեանց որ Սանասարեանի կտակաւորաց մէկ է, մտադր է օրինական միջոցներով բեկանել տալ հանգուցեալի կտակին այն արամադրութիւնը, որով իւր բովանդակ հարստութիւնը Սանասարեան վարժարանին կը թողու, սակայն այս լուր անհաւատալի կը թուի մեզ:»

Խորէն արքեպիսկոպոս Նար-Պէյ, «Արևելք»

լրագրի օգնուտով 1-ի համարում ապագրել է մի թղթակցութիւն՝ դէպի Էջմիածին արած իր ճանապարհորդութեան մասին, և այդ թղթակցութեան մէջ ի միջի սլոց հետեւեալ տողերն է գրել. «Հասանք Ախթաֆայի կայարանը, ուր իջանք, սուրհանդակի ճանապարհաւ մեկնելու կառօք ի Ս. Էջմիածին: Առանձն արտուութեամբ յիշեցի՝ որ Մտակա քաղաքէն դէպի Թրոյիճա Ռուսաց ուխտատեղի եղեալ մեծ վանքը՝ յատուկ երկաթուղի շինուած է, որ ուխտաւորաց և այցելուաց ստուար բազմութիւն մը կը տանի կը ձգէ ի վանս, և յետադարձներն կը բերէ ի Մտակա: 1867-ին, օգնուտով Յրոյ օրը կը կատարուէր անդ միաբանի մը եպիսկոպոսական օժանս յիւնամեակ յորինելի հանդէսը. Ֆիլարէթ Արքեպիսկոպոսն էր նա, Ռուսաց Սինդիկ Սալ անդան և հոչակաւոր աստուածաբանը: Հոգեւոյ կաթնը զիկան Տ. Գեորգ Գ. ինձ պաշտօն յանձնած լինելով յանուն Հայ Եկեղեցւոյ Հայրապետին շնորհաւոր ձերբանազարդ Արքեպիսկոպոսին յիւնամեայ արդիւնաշատ հովուութիւնը, այս առթիւ ոչ միայն այցելեցի և դնեցի այն հոյակապ վանքը, այլ և հետադարձեալով տեղեկանալ թէ ինչ պատճառէ շարժեալ Պետութիւնն մի երկաթուղուց դիմ շինել ստիպուած էր՝ յատկապէս վանքի մը երթեկեղաց համար սահմանաւ: Այն եղաւ դարմապուն՝ երբ յայտնեցին ինձ թէ այլ երկաթուղին շինուած չէր ծախիւք Պետութեան, այլ հանդանակութեամբ ուխտաւորաց և բարեպաշտից պաշտից ի Ռուսիա, որով երկաթուղին բազում պատկած էր երթեկեղաց թուոյն հետ նաև Թրոյիճայի եկամտան և անբաւ հարստութիւնը կը մտածէի. ահա կերթանք Հայ Ազգին ամենամեծ ուխտատեղին, ամեն ժամանակ ստուար բազմութիւն ուխտաւորաց կը դիմէ անդ, այլ որուն մտքէն անցեր է դիւրացնել նոյն երկաթուղուց: Պիտի դիւր արդեք ժամանակ յորում Հայ ուխտաւորաց և բարեպաշտից հանդանակութեամբ՝ Հայոց զերպանց ուխտատեղին և՛ ունենայ իւր Թրոյիճայական երկաթուղին. թէ արդեք պիտի սպասե՞ք, որ Ռուսիայի Պետութիւնն իրականացնէ զայդ ևս, ինչպէս յորինած է իւր սուրհանդակային խճուղին, և օժտած է դայն կարելի դիւրութեամբ և ապահովութեամբ, ընկող վասն այնք մեծամեծ ծախքեր, յորմէ կօշտուին այսօր Հայ ուխտաւորը և երթեկեղաց, մասնաւոր ինն պարակաւան տիրապետութեան ժամանակի անանցանելի ճանապարհներն, աւաղակաց յարձակումներն, կողպտուիներն և այլ տեսակ տեսակ վտանգներն ու չարաբանքներն, յորոց զերծ են այժմ ուխտաւորը, շնորհիւ Պետութեան, որ ամեն տեղ շինած է և կը պահպանէ արքունի պողոտաներ:»

Է իր արհեստը թագաւորից». Nus ne puet estre — կարդում ենք Ժողովարանի մէջ դանակագործ դարբնների մասին, — Fevres Couteliers a Paris s'il n'achate le mestier du roy — այսինքն, ոչ ոք չէ կարող լինել դանակագործ դարբն, եթէ նա իր արհեստը (արհեստի իրաւունքը) չէ գնել թագաւորից: Առանձնակ հարկեր և մարմնաւոր իր խանութը մի և նոյն իրաւունքը ունէին իրանց պատկանող քաղաքներում: Արհեստաւորը, եթէ կամենում էր աղատութիւն ձեռք բերել, պարտական էր իր իշխանից զգնել իր արհեստը:»

(Կը շարունակվի)

լուին էր (prevos des marchands): Որովհետեւ հարակոթեան և արհեստաւորների մէջ միջոց տարածապետութիւններ էին ծագում, թէ նրանց արտուութիւնները վերաբերութեամբ և թէ ձեռագործների բարեխղճութեամբ պատրաստուած մասին, թագաւորը հրամայեց Կարիւնին, Ժողովարանին հետ կապուել, որի ծախելու արտուութիւնը չը պատկանէր թագաւորին, կամ մի օր և իցէ պարտական բարձր պաշտօնապետի: Պարտական պաշտօնաւորներին թագաւորը բաշխում էր այս իրաւունքը ընդհանուր ֆեոդալական պայմաններով: Կարիւն Բուալօ 1) Ժողովարանի մէջ միշտ կարելի է պատահել այնպիսի դարձուածների, որոնք պարզ ջոյց են տալիս, որ արհեստաւորը զգնում է արհեստների բաժանումն զարգացած չէր, համեմատ այն ճիւղերին, որոնց վրա բաժանվում էր ամեն մի արհեստ:

3) Levasseur, T. I, p. 175—189.

1) Կարիւն Բուալօ Լուրովիկոս IX ժամանակակիցն է: Մտաւորապէս 1258 թ. ականի նա արհեստաւորների և վաճառական դասակարգի դը-

2) Le livre des metiers, publié par René de Lespinasse et François Bonnardot, Titre XVI, I. (p. 40).

Արհեստաւոր դասակարգի ներքին կազմակերպութիւնը և ինքնավարութիւնը սկսում են ուրիշ կերպարանք ստանալ այն օրից, երբ քաղաքները աղտոտվում են աւտոակոթեան լծից և ստանում են ներքին ինքնավարութեան իրաւունք: Իսկապէս այդ երկրորդ նոր չէր. իտալիայի, հարաւային Ֆրանսիայի և Գերմանիայի քաղաքներից կային այնպիսիները, որ պաշտպանել էին իրանց հին ներքին ազատութիւնը և ինքնավարութիւնը: Տան և երկրորդը դարից մեծ շարժումն է նկատվում քաղաքական կեանքի մէջ — բոլոր քաղաքները ձգտում են ինքնավարութեան և առհասարակ ներքին ազատութեան: Մեր նպատակից հետո է այստեղ արժարժել այս հարցը: Մեզ հետաքրքրում է միայն այն հարցը, թէ ինչ նոր սկզբունքներ մտան արհեստաւորների դասակարգի ներքին կեանքի մէջ: Այս դասակարգը, որ մինչև այդ ժամանակ կրում էր ճորտութեան լուծը, սկսում է նոյնպէս ձգտել դէպի անձնական և տնտեսական ազատութիւնը: Փոխանակ իր ժամանակը ամբողջութեամբ նուիրելու իր աւտական իշխանի ծառայութեանը, արհեստաւորը սկսում է միտնուած կամ կանոնաւոր տարեկան վճարներով, զգնել իր արհեստը և անձնական ազատութիւնը: Նրա սակաւ չեն նմանապէս այնպիսի դիպտածները, երբ արհեստաւորների դասակարգը կամ առանձին արհեստաւոր անձնական ծառայութեան փոխարէն իր իշխանին տարեկան կամ ըստ պահանջման տալիս էր իր արհեստին վերաբերեալ մի օր և է ձեռագործ բան: Երբեմն յօդուտ իշխանի կատարած գործերը կամ սուած ձեռագործները շատ չնչին նշանակութիւն ունեն: Օրինակ, 1120 թ.

1) Stieda, p. 30.
 2) Միջին դարերում բոլոր արհեստաւորների մէջ աշխատանքը բաժանված չէր այնպէս, ինչպէս մեր ժամանակն է: Գարբներ կատարում էր նաև նաբանդի գործ: Մի և նոյն երկրորդ նկատելի է առհասարակ արեւելքում և միջանում դիւղական կեանքում. դիւղացի դարբնը — երկաթագործ է բառի ընդարձակ մտքով: Գարբներ պէտք է իմանայ շինել — խոփ, բան, մանդաղ, դերանդի, մարանդի, ջարդարձ, ուրաք, կացին, ուրաք, սայլի դոդ (օղակ) դուրբանի ձեռք, դրան կրունկներ և մեխեր, երկաթի սօղաններ, մինչև անգամ դանակ հարբնից (ոչխար խոզերու մկրատ) խաչերկաթ, թոնրի շոշ (չամփոք), Կախման (կրակ զարկելու գործիք), մի խօսքով ամեն տեսակ երկաթի գործիքներ, որոնք հարկաւոր են դիւղական կեանքում: Միջին չէ քաղաքներում, օրինակ, Ախալցխայում, ուր աշխատանքը մասնագիտացած է. երկաթագործութիւնը բաղկանում է հետեւեալ մասնագիտութիւններից. 1) դարբնութիւնից, այս բառի բուն մտքով. 2) նաբանդութիւնից և մեխիւթութիւնից, 3) դանակ, մկրատ, հարբնից (ոչխարի բուրբ խոզերու մկրատ) և անոնքը (բուրբ զգնելու սանդղ) շինելու արհեստից, 4) ջոդ կամ սայլի օղակ շինելու արհեստից և այլն: Միջին դարերում ոչ թէ միայն գարբութիւնը, այլ և բոլոր արհեստները նախապետական դրութեան մէջ էին. պարսպմունքի

ՄԻՐԱՅԻՆ ԳՐԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

Մեր ժողովրդական ամենազանազան տիպարների մասին...

Մեր ժողովրդական ամենազանազան տիպարների մասին...

Մեր ժողովրդական ամենազանազան տիպարների մասին...

ՄԻՐԱՅԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄՈՒՇԻ Ա. ԿԱՐԱՊԵՏ

Մեր ժողովրդական ամենազանազան տիպարների մասին...

ՄԻՐԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Մեր ժողովրդական ամենազանազան տիպարների մասին...

Մեր ժողովրդական ամենազանազան տիպարների մասին...

Մեր ժողովրդական ամենազանազան տիպարների մասին...

ՄԻՐԱՅԻՆ ԿՈՄԻՏԵ

ՄԻՐԱՅԻՆ ԿՈՄԻՏԵ

Մեր ժողովրդական ամենազանազան տիպարների մասին...

Մեր ժողովրդական ամենազանազան տիպարների մասին...

ՄԻՐԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Մեր ժողովրդական ամենազանազան տիպարների մասին...

Մեր ժողովրդական ամենազանազան տիպարների մասին...

Մեր ժողովրդական ամենազանազան տիպարների մասին...

ՄԻՐԱՅԻՆ ԿՈՄԻՏԵ

ՄԻՐԱՅԻՆ ԿՈՄԻՏԵ

Մեր ժողովրդական ամենազանազան տիպարների մասին...

Մեր ժողովրդական ամենազանազան տիպարների մասին...

ՄԻՐԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Մեր ժողովրդական ամենազանազան տիպարների մասին...

Մեր ժողովրդական ամենազանազան տիպարների մասին...

Մեր ժողովրդական ամենազանազան տիպարների մասին...

